

хвата сообщений и приема ложной информации. Для решения данных задач в штаты всех армий введены подразделения радиоконтроля, контроля телефонных переговоров и офицеры-шифровальщики. Кроме того, к 1916 г. начали широко выполняться мероприятия по дезинформации противника. В совокупности выполнение данных мероприятий позволило затруднить немецким войскам добывание сведений о замысле и действиях командования Русской императорской армии.

Библиографический список

1. Техника и снабжение Красной Армии. — № 19 (50). — С. 8.
2. История первой мировой войны 1914—1918 гг.: в 2 т. / под ред. И.И. Ростунова. — М.: Наука, 1975. — Т. 1. — 446 с.
3. История военной связи: в 3 т. / А.И. Белов [и др.]; под общ. ред. А.И. Белова. — М.: Воен. изд-во, 1983—1990. — Т. 1: Становление и развитие военной связи в России. — 1983. — 384 с.
4. Перунов, Ю.М. Радиоэлектронная борьба: исторический аспект / Ю.М. Перунов, М.Д. Любин // Воен. мысль. — 2012. — № 12. — С. 58—72.

Чырвінскі Віталь Станіслававіч, Чырвінская Наталля Валянцінаўна
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт ім. М. Танка (Мінск, Беларусь)

ДА ПЫТАННЯ АБ СТВАРЭННІ БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОВЫХ ФАРМАВААННЯЎ ПАДЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

З пачаткам Першай сусветнай вайны з тэрыторыі Беларусі ў расійскую армію было мабілізавана больш за 250 тыс. чалавек, сярод якіх апынулася нямала прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага руху. У афіцэрскім і унтэр-афіцэрскім корпусе вялікі працэнт складалі былыя настаўнікі, у тэхнічных падраздзяленнях пераважалі кваліфікаваныя і пісьменныя рабочыя, многія з якіх уваходзілі ў такія палітычныя партыі, як Беларуская сацыялістычная грамада (БСГ) і Беларуская партыя народных сацыялістаў (БПНС) [1, с. 40]. Гэтая катэгорыя і апынулася на чале беларускага руху ў расійскім войску, які актывізаваўся пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.

Хуткая палітызацыя арміі і распаўсюджванне праз пісьменных салдат газет і лістовак з інфармацыяй пра вялікія зрухі ў справе беларускага нацыянальнага пытання садзейнічалі ідэі дзяржаўна-палітычнага і нацыянальна-культурнага самавызначэння, якая пакрысе

замацоўвалася ў беларускай грамадскай свядомасці. У рэзалюцыях згуртаванняў беларусаў-вайскоўцаў усё часцей сталі гучаць патрабаванні самавызначэння Беларусі, а таксама стала ўздымацца пытанне аб стварэнні беларускай арміі як гаранта нацыянальнай дзяржаўнасці. Трэба адзначыць, што пэўны ўплыў на рост нацыянальнай свядомасці вайскоўцаў-беларусаў аказалі ўкраінскі, польскі, літоўскі і іншыя нацыянальныя рухі ў расійскай арміі.

Стварэнне беларускіх вайсковых фарміраванняў пачалося з вайсковых гурткоў, якія арганізаваліся на ўзор салдацкіх камітэтаў. Першыя з іх былі ўтвораны 8 мая 1917 г. у г. Рызе малодшым унтэр-афіцэрам 24-й асобнай тэлеграфнай роты 12-й арміі Я. Мамонькам [2, с. 152].

15 мая 1917 г. у Мінску была сфарміравана Беларуская вайсковая арганізацыя (БВА), якая паставіла сваёй мэтай «злучыць ваенных беларусаў, што жывуць у Мінску, як людзей аднаго краю, звычайно і мовы і маючых агульныя патрэбы, каб падрыхтавацца да Устаноўчага Саюму і выставіць там сваю праграму» [3, арк. 29]. Да ліпеня 1917 г. беларускія вайсковыя гурткі і арганізацыі з'явіліся на Заходнім, Паўднёва-Заходнім, Паўночным, Каўказскім, Румынскім франтах расійскай арміі.

Сярод беларусаў-вайскоўцаў у Петраградзе працаваў падпаручнік 2-га кулямётнага запаснога палка А. Чарвякоў, сябра Цэнтральнага камітэта БСГ. Падпаручнік К. Езавітаў, ад'ютант 151-га Пяцігорскага пяхотнага палка, арганізоўваў беларусаў у 5-й арміі пад Дзвінскім. У 8-й арміі пачала працаваць уласная беларуская друкарня [1, с. 41—42]. Адначасова на Балтыйскім флоце разгарнуў працу матрос В. Муха, які ў чэрвені 1917 г. заснаваў арганізацыю маракоў-беларусаў Балтыйскага флоту, прыцягнуўшы да кіравання ёю генерал-маёра К. Аляксееўскага ў Выбаргу. Да пачатку снежня 1917 г. у арганізацыі было больш за 800 матросаў, звязаных «агульным жаданнем пастаяць за родную Беларусь» [5, с. 4].

На Румынскім фронце ля вытокаў першых беларускіх вайсковых гурткоў знаходзіліся паручнік А. Баліцкі, С. Некрашэвіч і А. Кучынскі, якія пазней арганізавалі асяродак беларускага нацыянальнага руху ў Адэсе. На Каўказскім фронце беларускія гурткі арганізоўваў паручнік Я. Троська, на Паўднёва-Заходнім — паручнік К. Нор. На Заходнім фронце дзейнічалі старшы унтэр-афіцэр 24-га транспартнага палка С. Рак-Міхайлоўскі, капітан 546-га пяхотнага Ваўчанскага палка М. Ярушэвіч, капітан В. Адамовіч з 372-й Мінскай брыгады, падпаручнік 43-га Сібірскага стралковага палка І. Дварчанін і іншыя вайскоўцы. У Барысаве воінаў-беларусаў арганізоўваў ваенны чыноўнік В. Захарка, а ў Бабруйску — Ф. Шантыр [1, с. 42].

Асабліва масавы і легальны характар беларускі вайсковы рух прыняў пасля выдадзенага ў жніўні 1917 г. Часовым урадам дэкрэта, які дазваляў нацыяналізаваць тыя вайсковыя адзінкі расійскай арміі, дзе большасць складалі прадстаўнікі нярускіх нацыянальнасцей — украінцы, беларусы, палякі, літоўцы і інш. Ідэю стварэння беларускага войска падтрымалі і некаторыя расійскія генералы і палкоўнікі беларускага паходжання (генералы Алексінскі, Н. Алексіеўскі, Васількоўскі, Кандратовіч, Пажарскі, палкоўнікі Камароўскі, Вент, Куба, Канапацкі і інш.) [6]. Недахопам стала тое, што дзеянні многіх лідараў беларускага нацыянальнага руху па стварэнні войска былі нерашучыя, у многіх выпадках яны займалі пазіцыю чакання падзей, а не ўплывалі на іх развіццё, і толькі дзякуючы ініцыятыве асобных франтавых радаў, якія рэалізавалі пастановы сваіх з'ездаў, праца над фарміраваннем беларускіх часцей паволі пасоўвалася наперад.

10 верасня 1917 г. у Петраградзе прадстаўніком Цэнтральнай рады беларускіх арганізацый і партый (ЦРБА) Дз. Сабалеўскім была агучана думка, што *«сіла і моц агульнарасійскай арміі не можа быць адноўлена без пераарганізацыі яе на аснове прынцыпу нацыяналізацыі ў сэнсе стварэння асобных армій асобных нацыянальнасцей»*, і *«толькі стварэнне арміі, пабудаванай паводле нацыянальна-тэрытарыяльнай прыкметы, з адначасовым стварэннем і ўмацаваннем нацыянальных вайсковых дэмакратычных заваёў рэвалюцыйнай расійскай дэмакратыі зложачь умовы дзеля хутчэйшага і паспяховага заканчэння вайны»* [7, арк. 16—17].

15—24 кастрычніка 1917 г. адбылася 2-я сесія ЦРБА, дзе было разгледжана пытанне аб стварэнні беларускага войска на ўзор украінцаў і палякаў. Адзначалася, што стварэнне *«нацыяналізаваных палкоў вельмі патрэбна»*, што *«пры дэмабілізацыі тыл не можа існаваць без сваёй арміі і наша войска будзе абаронаю ад марадзёраў»* [4, с. 59]. Было прынята рашэнне аб рэарганізацыі ЦРБА ў Вялікую беларускую раду (ВБР), якая мусіла выконваць функцыі краёвай улады ў Беларусі. Адначасова сесія пастанавіла стварыць беларускія нацыянальныя палкі.

У гэты ж час, 18—24 кастрычніка 1917 г., у Мінску з'езд беларусаў-вайскоўцаў Заходняга фронту, які адбыўся з удзелам прадстаўнікоў 12-й арміі, Балтыйскага флоту і Румынскага фронту, выказаўся за пераўтварэнне Расіі ў дэмакратычную федэратыўную рэспубліку і прызнаў фарміраванне беларускага войска *«крайне неабходнай і неадкладнай справай»* [1, с. 44]. Адпаведная рэзалюцыя з'езда падкрэслівала, што фарміраванне беларускіх часцей не павінна аслабіць баяздольнасць войскаў на фронце.

Трэба адзначыць, што з'езд праходзіў з дазволу Вярхоўнага галоўнакамандуючага расійскай арміі генерала М. Духоніна, які ў да-

кладзе Часоваму ўраду прапанаваў распачаць з канца лістапада фарміраванне нацыянальна-тэрытарыяльнай арміі, што, на яго думку, можа ўзмацніць спайку салдат-землякоў расійскай арміі, якая імкліва развальвалася.

З'езд воінаў-беларусаў Заходняга фронту таксама заклікаў усіх беларусаў *«грудзьмі ўстаць на абарону сваёй роднай зямлі і Расійскай Федэратыўнай дэмакратычнай рэспублікі..., не дапусціць прыніжэння правоў свайго народа на самавызначэнне і парушэння гэтых правоў і інтарэсаў кім бы то ні было»*. Для кіраўніцтва арганізацыяй беларускага войска была ўтворана Беларуская цэнтральная вайсковая рада (БЦВР), а таксама Часовы выканаўчы камітэт, старшынёй якога быў абраны прапаршчык С. Рак-Міхайлоўскі (да вайны настаўнічаў), намеснікамі старшыні — паручнік К. Езавітаў (былы настаўнік) і малодшы унтэр-афіцэр Я. Мамонька [1, с. 44]. Бюро па арганізацыі беларускага войска ўзначаліў генерал К. Кандратовіч, ветэран Балканскіх войнаў і аўтар тэрэтычных прац па вайскавай справе. Яго памочнікамі сталі генерал-маёр Пажарскі, палкоўнік Камароўскі і паручнік К. Езавітаў. Быў распрацаваны адпаведны план, дзе прадугледжвалася паслядоўнасць перафарміравання вайсковых часцей расійскай арміі ў нацыянальныя. Беларускаму выканкаму Заходняга фронту дазвалялася ўвайсці ў склад франтавога камітэта на правах нацыянальнай секцыі. Кандратовіч атрымаў ад генерала М. Духоніна дазвол на стварэнне беларускага палка ў Мінску, а пасля — беларускага корпуса на Заходнім фронце.

Усё раптам змянілася пасля рэвалюцыі ў Расіі ў кастрычніку 1917 г. Створаны большавікамі Абласны выканаўчы камітэт Заходняй вобласці і фронту (Аблвыкамзах) на пытанне аб стварэнні беларускага войска прыняў рэзалюцыю, дзе паведамлялася: *«Имея ввиду, что национальные воинские части формируются контрреволюционной крупной и мелкой буржуазией с целью порабощения трудового народа и подавления его революционного движения при самоопределении наций..., немедленно расформировать польские легионы и не допускать формирования белорусских воинских частей, заменив их мужской и женской милицией и пролетарской Красной гвардией»* [8, с. 356]. Беларускі рух пачаў прадстаўляцца большавіцкай прапагандай, паводле азначэння большавіцкіх лідараў Заходняга фронту, як *«інтрыга польскіх паноў»* з мэтай аддзялення Беларусі ад Расіі [8, с. 111].

8 снежня 1917 г. камандуючы Заходнім фронтам А. Мяснікоў аддаў загад аб прыпыненні фарміравання нацыянальных палкоў і забароне нацыянальных з'ездаў у прыфрантавой паласе, што тлумачылася пагражальнай абстаноўкай на фронце. Патрабаванні многіх вайсковых

часцей аб іх беларусізацыі ігнараваліся [4, с. 62]. Таксама быў разагнаны Усебеларускі з'езд, які праходзіў у гэты час у Мінску. Кіраўніцтва Заходняй вобласці і фронту перайшло да адкрытых ганенняў на дзеячаў беларускага нацыянальнага руху. Члены Беларускай вайсковай рады былі абвінавачаны ў падтрымцы польскіх легіянераў корпуса І. Доўбар-Мусніцкага і арыштаваны.

Трэба адзначыць, што адначасова з Усебеларускім з'ездам адбываліся шматлікія з'езды беларусаў-вайскоўцаў (карпусныя, армейскія і франтавыя). Так, у канцы лістапада адбыўся з'езд III корпуса (Заходні фронт), а 1—4 снежня — з'езд 2-й арміі ў Нясвіжы. 3 снежня пачаўся з'езд Румынскага фронту ў Адэсе. 15—20 снежня адбыўся з'езд Паўднёва-Заходняга фронту ў Кіеве. У гэты ж час прайшлі і з'езды ў вайсковых акругах, напрыклад, у Смаленску. Адбываліся і сходы ў больш дробных вайсковых часцях і падраздзяленнях. Вынікамі гэтых мерапрыемстваў былі заявы з падтрымкай аўтаноміі Беларусі ў рамках федэратыўнай Расійскай рэспублікі і патрабаваннем стварэння беларускага войска.

У сувязі з нежаданнем камандавання Заходняга фронту фарміраваць беларускія часці працэс іх арганізацыі пачаўся па-за межамі яго ўплыву. Паручнік К. Езавітаў пачаў стварэнне беларускага ўланскага палка ў наваколлі Пскова. Гэты полк неўзабаве быў пераведзены ў Беларусь, у Краснае пад Оршай, і стаў называцца Беларускім конным палком (фактычна эскадроном) пад камандаваннем ротмістра Р. Якубені. У Смаленску акруговы з'езд беларусаў-вайскоўцаў прыняў рашэнне аб стварэнні 1-га Смаленскага беларускага палка шляхам папаўнення беларусамі 377-й Віцебскай дружыны. У Адэсе з тылавых часцей Адэскай ваеннай акругі пачалося фарміраванне беларускага батальёна. У пачатку 1918 г. камандзір Віленскай дружыны, якая стаяла ў Віцебску, паручнік Лапа самавольна абвясціў мабілізацыю беларусаў у сваю часць. Дружыну, узброеную вінтоўкамі і кулямётамі, што былі перад гэтым пакінуты дэмабілізаванымі сібірскімі палкамі, перайменавалі ў Беларускі полк.

Падтрымаў стварэнне беларускіх часцей і памочнік камандуючага Румынскім фронтам генерал Дз. Шчарбачоў. Верагодна, ён спадзяваўся такім чынам стрымаць бальшавізацыю сваіх войскаў. 9 студзеня 1918 г. была створана Беларуска вайсковая камісія па справах арганізацыі беларускіх вайсковых часцей на Румынскім фронце на чале са старшынёй камісіі генералам Пажарскім. Сядзібай камісіі выбралі населены пункт Штарум [1, с. 54—55]. Былі выдадзены загады аб беларусізацыі 6-га Таўрогінскага памежнага коннага палка, які быў перайменаваны

ў 1-ы Гусарскі беларускі нацыянальны полк; IV армейскага корпуса і 43-й пяхотнай дывізіі. У IV корпус мусілі пераводзіцца афіцэры і салдаты беларускага паходжання з 4-й і 6-й армій, а ў 43-ю пяхотную дывізію — з 8-й і 9-й армій [1, с. 54—55].

11 лютага ўрад Незалежнай Малдаўскай Рэспублікі, створанай у Бесарабіі пад пратэктаратам Румыніі, на тэрыторыі якой знаходзіліся беларускія часці Румынскага фронту, дазволіў іх далейшае фарміраванне, але без узбраення. У той жа дзень генерал Шчарбачоў аддаў загады па беларусізацыі 30-й і 40-й пяхотных дывізіій. У выніку Беларускі камісарыят Румынскага фронту меў у распараджэнні, верагодна, больш за 100 тысяч чалавек і палову маёмасці фронту, у тым ліку амаль 2 тысячы коней і 800 аўтамабіляў. Спробы перадыслакацыі ўтворанага злучэння на тэрыторыю Беларусі былі заблакіраваны Румыніяй, якая заключыла сепаратны мір з аўстра-германскай кааліцыяй. Паводле падпісаных дамоўленасцей усе так званыя рускія часці ў Румыніі мусілі дэмабілізавацца, а зброя і тэхніка пакідаліся румынам [9, с. 77—78]. Расфарміраваныя беларускія часці вярталіся з Румынскага фронту на радзіму расцярушанымі і без зброі.

Няўдачай скончыліся спробы стварыць беларускае войска пад пратэктаратам германскай арміі, якая ў лютым 1918 г. заняла Мінск. У сакавіку 1918 г. была абвешчана незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР), але немцы адмовіліся даць беларусам згоду на стварэнне беларускага войска і перапраўку ў Беларусь беларусізаваных часцей з Румынскага фронту. Не дапамагла і тэлеграма нямецкаму кайзеру Вільгельму II, якую адправіла Рада БНР з просьбай даць дазвол на беларускую дзяржаўную незалежнасць у саюзе з Германіяй. Беларускія вайсковыя злучэнні раззбройваліся. Новыя гаспадары не прызналі беларускай улады, бо лічылі Беларусь часткай Савецкай Расіі. Адпраўка тэлеграмы да кайзера Германіі выклікала крызіс у беларускім руху. У пачатку мая замест Народнага Сакратарыята, які распаўся, была створана Рада Міністраў на чале з Р. Скірмунтам. Міністрам вайсковых спраў у гэтым урадзе стаў генерал К. Кандратовіч.

27 жніўня 1918 г., як і было раней дамоўлена з уладамі Савецкай Расіі, пасля выплаты значнай часткі кантрыбуцыі немцы пачалі датэрміновую эвакуацыю сваіх войскаў з беларускіх земляў паміж Дняпром і Бярэзінай. Дэлегацыя Рады БНР безвынікова хадайнічала ў Берліне пра перадачу ёй улады ў Беларусі пасля адступлення немцаў. Не далі вынікаў і перамовы Рады з Салдацкім саветам 10-й германскай арміі, які ўзнік падчас Лістападаўскай рэвалюцыі ў Германіі [10, с. 207].

20 кастрычніка Рада БНР звярнулася да германскага канцлера з яшчэ адной просьбай прызнаць незалежнасць Беларусі і дазволіць стварыць уласнае войска. Дэлегатыя Рады БНР на чале з Я. Варонкам наведала Варшаву і Вільню, спрабуючы дамагчыся падтрымкі Рэгенцкай рады і Тарыбы, а А. Луцкевіч накіраваўся ў Кіеў на перамовы з гетманскімі ўладамі Украіны. Аднак гэтыя візіты не далі рэальных вынікаў.

Такім чынам, падчас Першай сусветнай вайны беларусам з розных аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын не ўдалося стварыць адзінай, баяздольнай, буйной нацыянальнай вайсковай арганізацыі, якая б была ў стане абараніць інтарэсы краю. Гэтаму спрыялі не толькі гістарычныя абставіны і падзеі, але таксама нерашучасць і памылкі грамадска-палітычных і ваенных дзеячаў, якія не змаглі канчаткова вызначыцца з канцэпцыямі стварэння беларускай дзяржавы і яе арміі.

Бібліяграфічны спіс

1. Латышонак, А. Жаўнеры БНР (Беларускія вайсковыя фарміраванні: 1917—1923 гады) / А. Латышонак. — Вільня: Белар. гіст. т-ва Беласток, 2009. — 366 с.
2. Найдзюк, Я. Беларусь учора і сяння / Я. Найдзюк. — Мінск: Навука і тэхніка, 1993. — 413 с.
3. Пастанова Беларускай вайсковай арганізацыі // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НА РБ). — Фонд 60. — Воп. 3. — Спр. 276. — Арк. 29.
4. Савіцкі, В. Беларускае войска: ад ідэі да спроб рэалізацыі (1917 г.) / В. Савіцкі // Беларус. гіст. часоп. — 1994. — № 4. — С. 56—64.
5. Калаткоў, У. Ці быў беларускі рух у расейскім флоте? / У. Калаткоў // Наша слова. — 2000. — 11 кастр. — С. 4.
6. Спісок удзельнікаў беларускага нацыяналістычнага руху 1917—1924 гг. // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НА РБ). — Фонд 4п. — Воп. 1. — Спр. 1973. — Арк. 2—113.
7. Доклад старшыні петраградскай БВА Сабалеўскага // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НА РБ). — Фонд 62. — Воп. 1. — Спр. 15. — Арк. 16—17.
8. Городецкий, Е. Великая Октябрьская социалистическая революция в Белоруссии: док. и материалы, т 2 / Е. Городецкий. — Минск, 1957. — 394 с.
9. Літвін, А. Беларускае вайсковыя фарміраванні (1917—1941 гг.) / А. Літвін, Я. Паўлаў // Гісторыя Беларусі: кароткі нарыс: вучэб. дапам. для вайскоўцаў Узброен. Сіл Рэсп. Беларусь у 5 ч., частка IV / пад рэд. М. Касцюка, М. Біча. — Мінск: Ін-т гісторыі АН Беларусі, 1993. — Ч. 4. С. 77 — 94.
10. Шыбека, З. Нарыс гісторыі Беларусі 1795—2002 / З. Шыбека. — Мінск: Энцыклапедыкс, 2003. — 489 с.